



Gh. MACARIE

PLECĂRI FĂRĂ ÎNTOARCERE (DINCOLO DE SPAȚIU ȘI DE TIMP)

Dincolo de spațiu și de timp există o psihologie a refugiatului de oricând și oriunde; succesive, epocile istorice le dau motivațiile și diferențiază coloratura, dar psihologia individului strămutat de împilările istoriei are, de-a lungul vremurilor, ceva din imuabilitatea prototipului etern.

Constatarea unui mare scriitor, care remarca, în unul din renumitele sale romane apărute în plin amurg al sec. XIX, că toate familiile fericite seamănă între ele, în timp ce acele nefericite își trăiesc nenorocirile fiecare în felul lor, nu-și mai găsește echivalentul perfect când urmărești destinul dramatic al zecilor de mii de refugiați din Basarabia și nordul Bucovinei, din martie 1944, destin tragic mărturisit de fiecare din supraviețuitorii dramaticelor evenimente, dar mai ales de urmașii lor, atunci la vârsta copilăriei sau adolescenței.

Dincolo de experiențele fiecăruia din acești, de nevoie, dezrădăcinați, simți ralierea lor unitară la același numitor al suferințelor neostoite, determinând profilului lor aceleași dimensiuni și dominante psihologice.

Este momentul în care individul și-a pierdut autonomia vieții lui particulare, fiind pus la discreția și interferența cu forțele abominabile și de neevitat ale unei nemiloase istorii. A fost drama individului, dar și cea a întinselor colectivități umane, indiferent de etnie, clasă sau statut social; de altfel este o dramă integrabilă aceluiași fenomen, căpătând între 1944-1946 uneori dimensiunile apocaliptice ale exodului deștăraților, „strămutați” din Est spre Vest, marcând iremediabil cea mai mare „migrație” de etnii din istorie, întrecând-o pe plan european cu mult pe aceea cu zece secole în urmă...

Dincolo de coralul uriaș al suferințelor acestora, întâlnim aceleași dimensiuni – specifice și definitorii – aceleași dominante care creează fizionomia unui prototip. Întîlnim, de la bun început, la toți, același sentiment al *lumii răsturnate*, o lume care și-a ieșit din matcă. Basarabenilor sau cernăuțenilor refugiați, viața nu le-a mai dat șansa unui *mai apoi*, ci un iremediabil *după aceea*... Le-a fost comună tuturor panica determinată de confuzia momentului, dar și frica persistentă a aventurării silite în necunoscut. Nesiguranța este și ea în firea lucrurilor, justificată nu numai de moment, ci mai ales de evoluția și experiențele ulterioare ale vieții

în noile spații. Determinat de toate noxele condiției de refugiat, de rănile sufletești niciodată pe deplin închise, se ridică acel specific dor, cea complexă stare de nostalgie a locurilor și realităților sufletești pierdute, stare pe care statutul de refugiat le-a alimentat perpetuu.

Amintirile apar firesc, din prea mult suflet, dar și din aceeași nevoie a comunicării. Sunt ale celor care au supraviețuit calvarului dar, mai ales, ale urmașilor lor. Este firesc ca ele să interfere, după cum la fel de firesc este faptul ca după *timpul trăirii* să apară și să prindă glas și celălalt – *al mărturisirii*.

Eram la începutul lui martie 1944, în *Noua Suliță*, unde tata era un fel de „șerif” în cadrul jandarmeriei. De aproape două luni frecventam grădinița de copii din acest orașel, altădată la granița dintre fosta Bucovină austriacă (pînă în 1918) și Basarabia propriu-zisă. Intrasem în „grupa mare” sub protecția fratelui cu doi ani mai mare, Viorel, care avea șase ani – nu de alta dar eu, crescut pe lîngă cuptorul casei bunicilor, nu mă descurcam nici în „grupa mică”. Experiența s-a dovedit a fi, pentru începătorul (noul venit) care eram, mirifică. Chiar dacă nu va fi fost așa, înainte-mi se desfășura feriala unui basm. Într-o cameră mare, pe un covor gros de lînă, pe jos, copiii aveau acces la o movilă de jucării, cam desperecheate – căței și ursuleți de pluș, cuburi, tot felul de păpuși, unele stricate de prea multă folosință; de-a lungul pereților se eșalonau dulapuri cu ușile de sticlă îndărătul cărora vedeam, vrăjiți, alte jucării, mai frumoase – păpuși îmbrăcate ca niște prințese, animale exotice, fără nume pentru noi, papagali zburători și viu colorați, susținuți de sus cu o sfoară incoloră...

Din aceeași lume făcea parte și „doamna” – educația – frumoasă ca o zîină și veșnic numai zîmbet, într-o elegantă rochie albastră cu guleraș alb de dantelă... De ce oare numai după o lună, la început de martie, pe cînd ne pregăteam, întîrziți fiind, să urcăm grăbiți scara spre ușă, ne simțim obligați să ne dăm înapoi în fața canaturilor ușii, cu zgomot trîntite de pereți; ieșeau vreo trei-patru soldați cu cizme mari, care cărau un cufăr și niște geamantane, urmați de un tînăr ofițer, soțul sau poate o rudă a doamnei... Intrăm totuși înăuntru, în timp ce uluiala făcea loc panicii... În camera mare totul era pe dos; nimic nu era la locul ei. Copiii se precipitau în mijlocul camerei spre movila

mult mărită de jucăriile scoase din dulapurile acum larg deschise și golite de toate cele altele prohibite, pe care aveam dreptul pînă atunci să le vedem doar cu ochii, nu și cu mîinile...

Impresia de „lume răsturnată” îmi interzicea orice gest. Dispăruse parcă și Doamna – zîna protectoare a jocurilor noastre. Era acum o alta, înghesuită într-o haină de iarnă, strîns legată la cap cu un batic gros și urît; repeta, pentru noii veniți, printre lacrimi: copii, luați de jos tot ceea ce puteți lua; aici, este ultima noastră zi – trebuie să fug să prind trenul de amiază; poate ne vom mai vedea. Fratele mai mare mă scoase din uluiala acestei „lumi răsturnate” care-mi paralizase orice inițiativă: *Stai aici, eu mă duc după căruciorul lui Aurel*. Peste puțin timp veni cu landoul fratelui mai mic, care nu împlinise încă un an, și am început să îndesăm în el jucăriile rîvnite. Mă țineam la plecare și eu de el, tîrînd în mînă un Moș Crăciun care la sfîrșit de decembrie fusese pus sus, în vîrfului pomului de iarnă... Eram uluit și fără glas, fără să înțeleg nimic. De ce plîngea Doamna? De ce totul s-a întors pe dos din rînduiala pe care începusem s-o respect cu sfințenie?

Erau întrebări fără răspuns, căci acasă mama era mai mult decît ocupată, îngrămădind conserve în doi saci, împachetînd cele strict necesare, dar și cele socotite mai de preț din lucrurile casei. Greutatea și volumul bagajelor fiind planificată, evident că nu a făcut loc celor trei transporturi cu landoul ale jucăriilor de la grădiniță. Spre gară, pe jos, în spatele căruței urmînd alte multe în aceeași situație, am tîrît totuși de mînă pe bietul Moș Crăciun cu manta de mătase roșie, tivită cu vată albă; intram pe drumul fără întoarcere al refugiaților, într-o dramă colectivă căreia nu-i înțelegeam nici măcar aspectul de suprafață. Pe drum auzeam cum un om, alături și el spre gară convoiului de căruțe, vorbea despre preotul parohiei care pînă în ultimul ceas al evacuării spovedise și împărtășise, în biserica deschisă, oamenii și, în cele din urmă, la insistențele disperate ale preotesei, ce-și lăsase în gară bagajele și copiii pentru a-l recupera, își lăsă epitrahilul, plecînd și el după ce în mers lăsă vorbă paracliserului să ascundă în locuri mai ferite evanghelia, vasele sfinte ale proscomidiei și argintăria de pe masa altarului...

Spre deosebire de cei plecați în ultimele zile, cînd se aruncau în aer ultimele poduri de peste Prut, în voia împlinirii și stăpîniți de panică, noi plecam „oficial”, organizat, cu carnet de evacuare și bilet de trimitere spre viitorul domiciliu, într-un vagon de marfă închis și cu acoperiș (supremul lux – nu de alta dar ne urmau alte vagoane descoperite, în care refugiații erau la discreția ultimilor fulgi întîrziți și ai ploilor reci și persistente...). Mai toți, noi copiii celor trei-patru familii

cazate în vagon, trăiam doar aspectul de operetă al „aventurii” – aveam apă, saltele și hrană... „Călătoria” a durat vreo trei săptămîni pînă la locul de destinație, un sat din împrejurimile Craiovei; trenul staționa de la 3-4 ore la două-trei zile pe parcurs, la periferii de orașe și sate sau în cîmp deschis și păduri, înțîietatea avînd-o trenurile militare – platforme deschise în care printre tunuri și echipamente de război se zgribuleau de frig soldați în mantale mototolite și ude de ploaie... Oprirea impusă era bucuria noastră; pe cîmp ne jucam umblînd curioși printre vagoanele arse și locomotiva unui tren deraiat în urma unui bombardament sau a unor tancuri dezafectate; ne amuzau fierăria contorsionată, scotoceam bucuroși de inedit, departe de a înțelege grozăvia acelor momente. Trenul nu o dată era mitraliat, din avioane, aviatorii nefăcînd distincție între trenurile militare și cele ale convoaielor de refugiați – femei, bătrîni și copii... În unul din aceste raiduri căzuse fulgerat de un glonte unul din cei doi tineri, între 15 și 17 ani, fii ai unei preotese care părăsise și ea vagonul grăbită, la țipătul sinistru al antiaerienei dar... nu a avut noroc. Mi-i amintesc și acum, eleganți în uniforme lor cu frunze metalice la revere, ale unui liceu de elită din Cernăuți; îi credeam doi tineri frumoși ofițeri! Biata mamă fu băgată cu forța un tren alături de celălalt, acum singurul băiat, de către brancardierii cu cruce roșie la braț, care o *lămureau* asupra interdicției de a introduce cadavrul între cei vii, o asigurau că au luat toate datele celui căzut, că îi vor face o înmormîntare creștinească, că îi vor comunica locul etc. Peste ani, cînd am auzit, în condiții de pace, un exercițiu cu alarmele antiaeriene, mi s-a trezit aceeași panică năpraznică, coplesitoare și de nestăpînit, pe care am cunoscut-o atunci, văzînd cum oamenii lasă totul și fug țînînd doar copiii de mînă... Fuga și frica deveniseră emblemele unei stări psihice, dar și personaje exponențiale.

Cum era și firesc, viața mergea mai departe. În una din pauzele impuse de lungile garnituri de trenuri militare, cînd mama și bunica au pus de un ceai (alții de mămăligă) pe o vatră primitivă încropită ad hoc din cîțiva bolovani de piatră, la focul de vreascuri, noi ne-am țînut de ceata copiilor care puseseră stăpînire cu vioșie pe cimitirul de vagoane arse răsturnate doar la 10-15 metri de terasamentul căii ferate. Larma era mare, un băiat mai mare (la vreo 12-13 ani) se ținea mai grozav, încălecînd chiar țeava unui tun dezafectat... Neantrenîndu-ne cu copiii celorlalte vagoane (cei mai mulți din alte localități), am făcut amîndoi opinie separată, statornicindu-ne pe coasta unui deal mic din apropiere, unde ne-am făcut căsuțe – cîte un perimetru delimitat de bețișoare, în mijlocul căruia era pus la mare cinste cîte un buchețel al primilor ghiociei și

primelor brîndușe culese în acel sfîrșit de martie. Lăudîndu-ne fiecare cu realizarea proprie, eu am pus capăt acestei rivalități, reducîndu-mi la tăcere fratele. Am așezat ca supliment... estetic și de bogăție obiectul ciudat și frumos, auriu-lucitor, capturat la trecerea mea pe lîngă ruinele vagoanelor-victime ale bombardamentului precedent; semăna cu un cartuș, dar mai mare. În virtutea dreptului de frate mai mare, Viorel mi-l înșfăcă și-l puse în *căsuța* lui. Urmă o păruială reciprocă, fiecare trăgînd obiectul inedit de la unul la altul. Ne-a despărțit un adult care ne confiscă motivul încăierării; peste doi-trei ani, Viorel (acum amîndoi elevi de școală primară) mi-a spus că respectivul se schimbase la față, ne-a cerut imperativ să ne întoarcem și să ne lungim cît mai departe cu burta la pămînt; tonul schimbat cu care ne-a spus dar mai ales încetineala cu care a dat drumul „odorului” de moment în balta formată în gaura mare a unui obuz ne-a înfricoșat, făcîndu-ne să înțelegem, atît cît puteam înțelege la cei aproape patru, respectiv șase ani, că era ceva de domeniul panicii ce ne copleșea cînd suna alarma antiaeriană...

Nici pînă acum nu știu ce a fost acel obiect straniu de frumos, un obiect trucat sau un exploziv, care mi-a impregnat o frică... de bătaie lungă. Adultul providențial care poate ne salvase se mistuise, fără nici o explicație (nici nu avea cui s-o facă), în unul din vagoanele din spate ale garniturii. De frică, nu am spus nici eu, nici fratele meu, nimic alor mei, care ne așteptau cu ceaiul care între timp se răcise... A rămas în urmă stăpînă doar frica...

Peste doi ani, plecați din Oltenia refugiului, după ce ne-am opoșit de voie, de nevoie, în Dorohoiul apropiat de noua graniță pe care nu o mai puteam trece, mi-a fost dat să găsesc, într-o grădină abandonată de la periferia orașului semiagricol, un obiect similar (în aceeași formă de cartuș), dar într-o variantă mai săracă. Era desfăcut în două și din el se desfăcea niște vată mirosind a „gaz” lampant... L-am fixat cu privirea, oscilînd între tentația de a-l atinge măcar, sau recupera, și vechea teamă care îmi paraliza orice inițiativă. A treia zi l-am adus în ajutor pe fratele meu, acum elev în clasa a III-a; el m-a trezit la realitate: *Prostule, nu vezi că e vorba doar de o brichetă?* Țăranii din împrejurimi, săraci – o sărăcie pe care noi refugiații o înțelegeam într-un fel de solidaritate de soartă, neputînd să-și procure o brichetă nouă (nici nu mai erau în penuria generală), se foloseau de fabricate proprii, confecționate din tuburile goale ale cartușelor (erau peste tot după abandonarea frontului de război), la care adăugau vată îmbibată în „gaz” și o rotiță metalică de la mai vechile brichete aruncate, ca mecanism de aprindere. Alții foloseau pentru a aprinde țigările noduroase (tot de

aceeași fabricație, cu hîrtie de ziar sau pănuși de porumb), milenarul amnar cu iască uscată...

Dar frica a rămas. A fost o umbră intrinsecă condiției de refugiat, mulți ani după 1944.

Frica mare era de a nu fi „repatriat” prin 1945 cu forța de autoritățile sovietice. Din fericire, tatăl fiind „regătean” din Moldova opusă, de peste Prut, noi nu am avut nici un fel de probleme, dar mulți au cunoscut experiența cumplită a dezmembrării familiei, dar și deportarea în Siberia, Donbas sau Kazahstan. Mulți ani după război basarabeni, deși intrați prin ocupațiile lor în ritmul normal al vieții societății, își tănuiau cu frică obîrșiile geografice, dar și cele sociale, avînd în vedere faptul că mulți din ei fuseseră pînă la refugiu oameni înstăriți. A fi basarabean era un handicap. Mi-aduc aminte cazul unui elev basarabean de la același liceu, care a fost amînat la primirea în U.T.M. pentru faptul că nu putuse să răspundă, timorat fiind, la întrebarea activistului: *Ești născut în U.R.S.S. în Moldova sovietică; de ce ai părăsit țara socialismului victorios etc... De ce nu ți-ai lămurit părinții?* Ce era să răspundă respectivul, că atunci nu avea decît cinci ani? Aceleași probleme persistau mai tîrziu, în anii de studii sau cei ai escaladării gradațiilor, ai promovării profesionale etc.

Rareori o colectivitate umană a putut avea, dincolo de individualitatea fiecăruia și de gradul ei de izolare, atîtea punți de legătură – toate îndatorate aceluiași destin. Există la basarabeni o psihologie a refugiatului, integrabilă aceluiași fenomen. Sigur, una din punțile care i-au asociat pe refugiați în noile lor locații, dîndu-le și o configurație oarecum aparte, a fost acea comună, lor, psihologie a dezrădăcinării. Multă vreme, refugiații adulți (nu mai vorbim de cei vîrstnici), dar și foștii copii, care în 1944 aveau între patru și paisprezece ani, s-au împovărat cu experiențele, în paralel, a două climate sau cu traiul a două vieți. Una prezentă, căreia i s-au integrat de voie, de nevoie, nu o dată cu prețul suferinței și al renunțării, și o alta care a fost înainte de... viața prezentă, în care avuseseră sentimentul siguranței la adăpostul agoniseli proprii sau de cîteva generații, dar și al unui ambient sufletesc ulterior de neînlocuit. Mutațiile sociale radicale de după 1947 accentuaseră decalajul.

Era o lume opusă și apusă la care apelau nostalgic și compensativ. Acest tip de evadare devenise copleșitor, o adevărată „boală” ce se resuscita în sine, pe gînduri, sau se defula dialogic în familie, seara, sau în ocazionale întîlniri, ale basarabenilor împrăștiati, după 1944, în mai toate regiunile țării. Amintirile timpului trecut se împleteau resuscitînd nostalgii și speranțe; prindeau contur rechemate în imaginar rude și prieteni de altădată, locuri dragi – tot atîtea repere scumpe ale

unei neuitate geografii afective. Între toate acestea și prezentul contemporan al fiecăruia se ridicase un zid, nevăzut și neescaladabil. Raportul între *de aici* și *de dincolo* (de Prut) avea totuși rezonanțe diferite la cernăuțenii și basarabenii refugiați și la localnicii pe lângă care primii se aciuaseră.

Și ne-a fost dat totuși să-l trecem o dată, e adevărat târziu, după moartea bunicii, cea care a întruchipat pentru noi, la modul cel mai adânc, această dureroasă nostalgie, acest dor după țarina părăsită peste Prut, atât de mult, încât își sfișea seară de seară rugăciunile cu același *Și dă Doamne, s-ajung acasă între pereții mei...*

Ajunsesem în cadrul unei vizite organizate în 1979 cu „chemare” din partea unei nepoate a bunicii, care mai trăia în satul Cerlena Mare, pe vremuri din fostul ținut al Hotinului. Aici părinții, care-și schimbau localitatea în funcție de repartizările de serviciu (era șeful unui post de jandarmi) își construiseră o casă frumoasă și spațioasă, în satul bunicilor dinspre mamă, cu gândul să se retragă în ea la pensie; pînă atunci stăteau în ea doar din cînd în cînd, vara, în rest – la Noua Suliță.

Era în noaptea de Înviere; gospodinele înconjurau biserica din centrul satului, așteptînd, conform datinii, în mîini cu coșurile de pască, cozonaci și ouă roșii, să vină preotul. Acesta veni târziu pe la 4 dimineața (mai slujise începînd cu orele 12 noaptea încă la trei-patru biserici din cele vreo șase-șapte pe care le avea în păstorire; atitudinea oficială rărise radical numărul preoților...). Slujba și sfințirea „blidurilor” se terminase în vreo jumătate de oră, nu înainte ca oamenii să trăiască, ca în fiecare an, miracolul resurecției lui Hristos, dar și al propriei primeniri sufletești; deodată, contrar rînduiei sărbătorii și bucuriei generale (oamenii se sărutau, făcîndu-și reciproc urări), se auzi ceva ca un țipăt venit de pe altă lume: *Zenovie, tu ești?!* Era un țipăt izbucnit din ceața grea a unor depărtări, a celor 35 de ani trecuți, al unei femei ce o recunoscuse pe mama (era o fostă prietenă a ei din tinerețe) și nu-i venea să creadă. În jurul nostru se făcuse roată de curioși. Mama îi identifica cu greu; îi lăsase în floarea vîrstei și-i găsea pe mulți încovoiați, cu pletele ninse. Întrebări, îmbrățișări pătrunse de lacrimi, redescoperiri după atîția ani se contopeau într-o spontană și inedită euforie. Aveam impresia, în acea stranie, inedită dimineață, a unei a doua învieri, succedînd pe prima, de astă dată laică, a regăsirii, fie și pentru o clipă, a ceea ce a fost; era un moment rar, de vrăjită și binefăcătoare iluzie.

A doua zi, în timp ce ceilalți dormeau după încercările nopții trecute, m-am dus de unul singur prin sat din instinct, dar cunoscut și din povestirile de altădată ale bunicii; m-am orientat bine prin mai toate părțile satului – din centru pînă la toate cotloanele. Poate era

un sat obișnuit, dar mie mi s-a părut fără seamăn de frumos; l-am străbătut cu sentimentul familiar al unei întîlniri după o apropiată plecare din acesta. Rareori am avut sentimentul unei identificări firești cu tot ce ținea de zona geografică și afectivă. În program, vizita la casa bunicilor ne-a întărit această iluzie. Ne-a primit familia care o locuia acum – o familie de ucraineni care vorbeau și *moldovenește*, poftindu-ne după datinile neschimbate ale ospetiei în camera, mai mare, din față, de primit musafirii; ne aștepta o masă întinsă. În timp ce ai mei intrau pentru a onora momentul, eu singur am trecut printre ei, contrar regulilor unui elementar protocol, spre coridorul din fund care despărțea două odăițe. Fără să știu ce fac, călăuzit doar de instinct, am intrat în cea din stînga, care își păstrase aceeași funcție din vremea, dinainte de război, a bunicilor – era o bucătărie. M-am oprit în fața cuptorului și mi-am pus palmele pe cărămida lui roasă. Era cuptorul în care mă culcau bunicii și dormeam pînă la orele de mai târziu ale dimineții, în timp ce ei era plecați la muncile de vară ale cîmpului. Venită și se pare puțin intrigată de abaterea de la protocol, noua stăpînă a casei, văzîndu-mă cu mîinile întinse spre cuptor, înțelese și ea, fără nici un schimb de cuvinte, despre ce era vorba.

Cam după un ceas urcam la casa părinților, casă mare se pare, extinsă ca număr de camere pentru noua ei funcție, avînd la intrare înscrisă cu litere vopsite pe o firmă mare de lemn: *Bolnița* (spital). Văzînd-o, am avut sentimentul unei prohibiții. Mama luase inițiativa, intră în camerele din față orientîndu-se firesc, ca singura care-i cunoscuse bine topografia: *Aici a fost dormitorul, colo sufrageria, dincolo salonul...* Dacă în față locuia doctorul ucrainean, celelalte camere, mai lungi, erau ticsite de paturile albe ale bolnavilor.

Afară mama se uita la ce-a mai rămas din acareturi. Într-un colț un cireș mare și mult ramificat ne indica, îmbătrînit și singuratic, locul de unde începea livada. Tăiată, făcuse loc, prin asociere, unei tarlale contopită și ea în ogorul mare și întins al colhozului. Nu departe, la ieșirea dintr-un salon al bolnavilor, am auzit glasul strident al unei asistente medicale care lua la rost, în rusește, o infirmieră: *Dar ți-am spus ieri, Tasia, să schimbi cearșafurile de pe paturi, c-avem astăzi vizita unor oameni străini.* Ne-am oprit în loc, rămași fără replică. Ne-am pătruns mai toți de neașteptata sintagmă – *oameni străini (ciujie liudi)*. Mama întrerupse tăcerea subit instalată: *Hai dragii mamei, că se face seară, și apoi aici am ajuns să fim doar niște ciujie liudi.*

Bucuria zilelor anterioare pălise. Vorbele auzite, spuse de altfel fără rea intenție, încheiau o epocă, dar și un destin. Al meu, al nostru și al atîtora asemenea nouă.